

רשימות

בפרשת השבוע

פסח

פרק י"א פסוק ב'

דבר נא

רש"י: אין נא אלא לשון בקשה, בבקשה ממך הזהירם על כך, שלא יאמר אותו צדיק אברהם, ועבדום וענו אותם קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם [ברכות ט].

כאן בציוו נאמר רק שישאלו ממצרים "כלי כסף וכלי זהב", ואילו לקמן [בפרק י"ב פסוק ל"ה] כשהשאלו בפועל נאמר שהשאלו "כלי כסף וכלי זהב ושמלות", ורש"י שם הביא מהמכילתא ששמלות הוא הדבר הכי חשוב ששאלו ממצרים, ודבר זה צריך ביאור שהרי לא ציוו להשאל שמלות? [אפילו שבהתגלות הראשונה של ה' אל משה במדבר סיני נאמר גם שמלות, לעיל פרק ג' פסוק כ"ב]?

י"ל שצוה אותם רק על כלי זהב וכסף כיון שזאת היתה ההבטחה לאברהם אבינו, "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", ולזה חשוב שישאלו את הכלי כסף וכלי זהב [ולקחו כלים אלו ממצרים ושמם אותם על החמורים, כמו שמובא ברש"י שמות יג, יג], ועל זה נאמר אצלינו רק כלי כסף וכלי זהב, מה שאין כן בני ישראל עצמם לקחו מהם גם שמלות, שחשבו על צרכיהם במדבר, וזה היה הדבר הכי חשוב להם ליציאה, שלא היו יודעים שהענן יגהץ את מלבושם, ואולי גם השתמשו בהם לקראת מתן תורה בשמלות הנוספות כשכבסו את הראשונות, והיו צריכים ללבוש אחרים במקומם, שנאמר [שמות י"ט י'] "וכבסו שמלותם", [או אולי כבסו אותם כשנמצאים עליהם], והרי ידעו שיעבדו את ה' במדבר, וצריך לשם כך להתקדש ולהטהר ולכבס בגדיהם, [לכן אצל יעקב אבינו (בראשית לה, ב) נאמר "והחליפו שמלתיכם", כיון שהיו בידם עוד שמלות, וכן לא היה מועיל רק לכבסם, כי הם היו של ע"ז, אך כאן במתן תורה מספיק היה לכבסם], אך מצד שני אין לו ערך כספי רב, כמו כסף וזהב, ולכן נאמר שבני ישראל [וכן לעיל ג, כב, שיקחו] לקחו גם שמלות ממצרים.

[וראה עוד בחומש דברים פרק ב' פסוק ל"ד ברש"י ד"ה מתים, ועיין גם בבעל הטורים לעיל פרק ג' פסוק כ"ב בד"ה ושמלות, ששמלות כל אחד לקח שתיים, אחד למלבוש ואחד לצרור בו הבצק, ועיין גם מה שכתבנו לקמן פרק י"ב, מ"ו].

ואם תקשה לך שהרי מובא בחז"ל [מדרש שיר השירים (א נד) על הפסוק "תורי זהב נעשה לך"] שביזת הים היתה בדרגה איכותית יותר מביזת מצרים, ואם ביזת מצרים היא כמו כסף, אז ביזת הים היא כמו זהב, ואם כן הרי יתקיים בהם שיצאו ברכוש גדול ואיכותי יותר מאוחר יותר בביזת הים, והרי בביזת הים בני ישראל רצו אותה מאוד ולא רצו לעזוב אותה עד שמשה רבינו היה צריך להסיע אותם משם כמובא בפרק ל', מה שאין כן במצרים לא רצו לקחת כסף וזהב מהמצריים, שכך משמע בפסוקים שהקב"ה היה צריך לבקש מהם שיצאו למצריים, וכן כתוב אצלינו ברש"י "אין נא אלא יסוף ב"ש"י בבקשה ממך

הזהירם על כך, שלא יאמר אותו צדיק אברהם, ועבדום וענו אותם קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם", ואם כן לא היה כביכול טענה לאברהם אבינו שלא יצאו ברכוש גדול?

אך י"ל שאכן כך היה רק מאוחר יותר בים סוף אחרי היציאה מארץ מצרים, אך ההבטחה של הקב"ה לאברהם אבינו היתה על היציאה ממצרים, שהיתה קודם, שנאמר בהבטחה "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", שהיציאה ממצרים תהיה ברכוש גדול, ואינו דומה יציאה עם רכוש, ליציאה בלא רכוש, כיון שיציאה עם רכוש היא יציאה הרבה יותר משמחת, אפילו שהרכוש בים יהיה שווה ואיכותי יותר. [ואף שחז"ל אמרו על מכת דם (שמות רבה ט י) "מכאן העשירו ישראל", אם כן כבר העשירו קודם ליציאה ממצרים? י"ל שעדיין לא היה זה בבחינת רכוש גדול המובטח לאברהם אבינו, ודע עוד שהבטחה זו של "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לאבות הקדושים, חוץ מזה שהיא תתקיים עד תום, הקב"ה רצה גם שכולם יראו שהבטחה זו נתקיימה, שכך משמע לקמן בפרשת חקת שזאת הסיבה האמיתית שהקב"ה צוה לשלם לאדום על המים בכסף מלא תמורת המעבר בארצם, והוא להראות להם שנתקיים ההבטחה לאבות "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", שכך נאמר במדרש רבי תנחומא (חקת יב) - "נעברה נא בארץ וגו' מי באר, מי בורות היה צריך לומר, למדך תורה דרך ארץ, שההולך לארץ שאינו שלו ויש בידו צרכיו, לא יאכל ממה שיש בידו, אלא שלו יהא מונח, ויקנה מן החנוני, בשביל להנותנו, כך אמר להם משה, הבאר עמנו, ומן אנו אוכלין, לא תאמר שאנו מטריחין עליך, שכר אתה עושה לעצמך, וכך אמר לו הקב"ה למשה "אכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם", ומשה אמר להם לישראל, התירו להם כספכם, שלא יאמרו עבדים היו ועניינים הם, הראו להם עשרכם וידעו שלא יאמרו הפסדתם בשעבוד, שכבר אמר הקב"ה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, וידעו שאין אתם חסרים כלום].

פרק י"א פסוק ג'

גם האיש משה גדול מאד בעיני עבדי פרעה ובעיני העם

פירוש: העובדה שמשה רבינו נחשב לאדם גדול בארץ מצרים, בעיני עבדי פרעה וכן בעיני העם, עזר לבני ישראל להשאיל כלים יקרים מהמצריים.

עוד י"ל שהיות והמון העם מ סתכל על מעשי ודברי עבדי פרעה שהם החשובים בעם כיון שהם קרובים למלכות, שכך דרכו של עולם שהמון העם מסתכל לראות מה אומרים או חושבים השרים, ואם הם מחשיבים מאוד את משה רבינו, לכן גם העם החשיבו אותו, לפי זה כך יש ללמוד את הפסוק שלנו "גם האיש משה גדול מאד בעיני עבדי פרעה ובעיני העם", קודם בעיני עבדי פרעה ורק אחר כך בעיני העם.

עוד י"ל לפי הפירוש שהובא ברמב"ן על המילים בפסוק "ובעיני העם", שמדובר על עם ישראל ולא על העם המצרי, שכעת עם ישראל החשיב יותר את משה רבינו אחרי שבתחילת הדרך נאמר [שמות ו' ט'] "ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה", שכיון שכעת משה רבינו גדול בעיני עצמם, אם כן כעת הם הלכו לעשות את בקשתו ובקשו כלי כסף וזהב מן המצרים בבטחון עצמי ובגב זקוף, ולא התביישו בדבר לבקש בקשות גדולות מאדוניהם.

פרק י"א פסוקים ט' י'

למען רבות מופתי בארץ מצרים

רש"י: מופתי שנים, רבות, שלשה, מכת בכורות, וקריעת ים סוף ולנער את מצרים.

קשה שהרי מתוך רשימה זו רק מכת בכורות היתה בארץ מצרים, ובפסוק משמע שכל המופתים האלו היו על אדמת מצרים? י"ל שבאותו זמן שהיה קריעת ים סוף, היו מכות גם בארץ מצרים, כמו שכתוב לקמן [פרק י"ד פסוק כ"ה], "כי ה' נלחם להם במצרים", ואומר על כך רש"י: "דבר אחר, בארץ מצרים, שכשם שאלו לוקים על הים, כך לוקים אותם שנשאר במצרים", לפי זה מיושב הפסוק אצלינו, כיון שהיו מכות גדולות גם בארץ מצרים.

יש בנותן טעם להביא את דברי בעל הרוקח (רבי אלעזר מוורמייזא: ד'תתקכ"ה-ה' ב') בדרשה לפסח (בסוף הדרשה, מובא בספר הרוקח) וז"ל "וכל המכות שנעשו במצרים עתיד הקב"ה לעשות באדום, שנאמר (ישעיה כג, ז) כאשר שמע למצרים יחילו בשמע צר". [וכנראה מקורו הוא במדרש רבי תנחומא (בא ד) "וכל מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצריים במצרים, הוא עתיד להביא על אדום, שנאמר "כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור" (ישעיה כג ה). אמר רבי אלעזר כל מקום שכתוב צור מלא, בצור המדינה הכתוב מדבר, וכל מקום שכתוב צר חסר, במלכות אדום הכתוב מדבר, שהיא מצירה לישראל, מי שפרע מן הראשונים (מצרים), יפרע מאדום".], לפי זה אפשר לתרץ את התמיה שרבים שואלים בסדר הגדה

של פסח, מדוע התנאים דורשים מהפסוקים שהיה הרבה ניסים במצרים ועל הים, וכל תנא דורש שהיה יותר ניסים, ולפי דברי הרוקח דבר זה מתורץ, כיון שעל ידי כך לעתיד לבא הנקמה באדום תגדל, כי ככל שיגדל מספר המכות למצרים, כן יגדל מספר המכות לאדום ונקמת עם ישראל בהם תגדל.

פרק י"ב פסוק כ"ז

ויקד העם וישתחוו

רש"י: על בשורת הגאולה, וביאת הארץ, ובשורת הבנים שיהיו להם.

הדברים צריכים ביאור, מילא בשורת הגאולה והארץ הם בשורות גדולות שלא היו להם עד כה, והם מחכים ומייחלים להם הרבה זמן, אבל בשורת הבנים מדוע הוא בשורה להם, הרי היו להם ששה בכרס אחד, כמו שכתוב לעיל [א' ז', ובמדרש מובא אף מספרים גדולים בהרבה], וכי אלו לא הספיקו להם?

אלא י"ל שאינו דומה ילדים הגדלים במצב גאולה לילדים הגדלים במצב עבדות, ואין לך נחת גדולה מזו שנותן האב לבניו הרבים את כל צרכם, ולכן היא בשורה גדולה ומוזכרת לאחר בשורת הגאולה והארץ, שרק אז אחרי שיגאלו וירשו את הארץ וישבו בה, היא בשורה גדולה שבגללה קד העם והשתחוו.

פרק י"ב פסוק מ"ו

בבית אחד לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה

כתב בספר החינוך [מצוה ט"ו] "משרשי מצוה זו, מה שכתבנו, לזכר ניסי מצרים, ומפני שנעשינו אדונים, באה המצוה עליו שיהא נאכל במקום החבורה, ולא נוציאהו לחוץ, כדרך מלכי ארץ שכל המוכן להם נאכל בהיכלם ברוב עם שלהם, ודלת הארץ בעת יכינו סעודה גדולה, ישלחו ממנה לחוץ מנות לרעיהם לפי שהוא חדוש אצלם".

[דברים דומים בהנהגת הבן חורין מצינו בספר החינוך בשרשי מצות - א. אכילת קרבן פסח שצריך דוקא צלי עיין במצוה ז', ב. בלאו שלא להותיר מבשר הפסח במצוה ח', ג. בלאו שלא לשבור עצם בקרבן פסח במצוה ט"ז].

במסכת פסחים [קטז:]: נאמר "רבן גמליאל היה אומר... בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שנאמר [שמות יג] "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים".

מובא במהרי"ל הלכות סדר ההגדה [ד] וזה לשונו "אמר מהר"י סג"ל כל ימות השנה טוב למנוע כלים נאים למען מיעוט שררה זכר לחורבן, לבד מלילות הסדר לפי שהתורה הזהירה להראות דרך חירות, וכן באורח חיים [סימן תעב], על דרך שמשמשין בכלי כסף וזהב ובגדי צבעונים באותה הלילה.

ואפילו כלים הממושכנים בידו מן הגוים מותר להשים אותם על שולחן מיוחד לשמוח בראותם, וכן העיד שעשה כן אביו מהר"ם סג"ל".

פירוש: שכיון שדרך שררה וחירות היא להראות את כליו הנאים שגאה בעשרו, ואינו מפחד מאף אחד, ודרך השרים שמראים את אוצרותיהם, ובני ישראל לא רק נהיו בני חורין רגילים, אלא נתעלו להיות בני מלכים, ולכן מתנהגים כמוהם ומראים כלי הכסף בליל הסדר שהתורה צוותה להתנהג כבני חורין כמו שראינו בספר החינוך בעוד ענינים.

עוד י"ל בדרך שונה לפי מה שמצינו במהרי"ל במקום אחר [ליקוטים פ"ג] ש"מביא עדות שרבינו תם כשרצה ללמוד הלכה חמורה, היה נותן לפניו תל של זהובים לשמוח בהן ונתרחב ליבו ולמד בכח" עד כאן, הרי לנו שרבינו תם השתמש במטבעות זהב כדי להרחיב את ליבו בשמחה ועל ידי כך למד ביתר כח, כיון שהרגיש הרגשת שמחה עילאית שליבו התרגש בראותו הזהובים, לפי זה י"ל שכמו כן אנו עושים דבר דומה בליל הסדר ואנו שמים לפנינו כלי כסף וזהב, כדי שנרגיש רגש התעלות ושמחה, ואז נוכל לומר ולהרגיש את ה"כאילו הוא יצא ממצרים", הנאמר בליל הסדר שחייב להראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, וכדי לקיים דברים אלו צריך להרגיש זאת, והוא על ידי ראיית כסף וזהב כמו שמצינו בהנהגת רבינו תם המביא לרגש עילאי. [דבר דומה מצינו גם בגמרא ברכות (נז):] "שלשה מרחיבין דעתו של אדם אלו הן דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים", וי"ל שכל דברים אלו הוא רק בתחילתם, אך כמו דברים אחרים, אחרי שמתרגלים לו הוא פחות משפיע, כמו שמצינו בהלכות ברכות הראיה שמברכים רק אחת לשלושים יום, כי אז יש את התפעלות הנפש].

עוד י"ל ששלושת דברים אלו [שהבאנו לעיל, "על דרך שמשמטמטין בכלי כסף וזהב ובגדי צבעונים באותה הלילה"] הם דרך חירות כדי לרמוז לנו שדברים אלו שאלו בני ישראל מהמצריים בטרם עזבו שנאמר [בפרק י"ב פסוק ל"ה] "ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות", וכבר אז הרגישו את החירות מתקרבת ושמעו לדבר משה רבינו שיקחו דברים אלו ממצרים. [ואין להביא ראיה מכאן שבני ישראל שינו את לבושם ולבשו את בגדי מצרים, כי המהרש"ל אומר (שהמצרים חשבו) שלקחו מהם על דעת לתקן אותם כמלבושי היהודים, עוד י"ל שחשבו שכעת שהולכים מחוץ למצרים וכבר נגאלים, מותר ללבוש את לבושם כי לא יבואו יותר להתבולל ביניהם].

פרק י"ב פסוק ל"ו

וינצלו את מצרים

בעל הטורים מביא כאן שתיבות "וינצלו את מצרים" עולה בגימטריה "עשאוה כמצודה שאין בה דגן".

על פסוק זה הגמ' בברכות [ט:] דורשת אמר רבי אמי מלמד שעשאוה כמצודה שאין בה דגן, וריש לקיש אמר עשאוה כמצולה שאין בה דגים.

פירוש שבני"י רוקנו את מצרים מכל ממונם כמו מצודה הריקה מדגן, או כמו תהומות ים הריקה מדגים בגלל שאין שם מזון.

וקשה מדוע צריך שתי דוגמאות, הרי בשתי הדוגמאות אין מזון?

י"ל שישנו הבדל בין השתיים, שבמצודה שאין בה דגן אמנם עתה אין בה דגן אך הוא מצב זמני בלבד כיון שהיה בה בעבר דגן, ולכן אולי נשאר שם קצת פירורים מהעבר, או אולי יתנו בה שוב דגן לתפוס העופות. לכן בא ריש לקיש ואומר שמצרים דומה למצולות ים שבה אין בכלל מזון לא בעבר ולא בעתיד, כמו מצרים אחרי שבני ישראל רוקנו אותה לא נשאר בה כסף וזהב כלל כמו מצולות ים.

ויש להביא ראיה לדבר משינוי לשון הגמרא האם ארץ מצרים אחרי שרוקנו אותה בני ישראל דומה למצודה שאין בה דגן שההתייחסות היא לדגן [למזון] החסר, וכיון שאין בה דגן ממילא לא יבואו עופות, לבין כמצולה שאין בה דגים ההתייחסות היא לדגים התרים אחר המזון [לאוכלי המזון] שאינם נמצאים שם כיון שאין שם מזון, והפירוש הוא שדרך הדגים להסתובב ולתור אחר המזון בכל הסביבה, אך לא במצולות כי שם אין הדגים מסתובבים כלל, שידועים שבדאי אין שם מזון, מה שאין כן במצודה שאמנם עוף לא נכנס לאכול שם כעת כי אין שם דגן, אך עדיין העופות עפים מעליה ומסתכלים גם עליה מרחוק לדעת מה יעשה בה.

והקשה בצל"ח אם מצרים נשארה ללא כסף וזהב כלל וכלל, אז מהיכן היתה ביזת הים שהיתה גדולה מביזת מצרים כמובא בחז"ל? ועיי"ש מה שתירץ בשם בנו.

עוד י"ל שנאמר לעיל בסוף חומש בראשית בשנות הרעב הביאו כל מצרים את כל הכסף ביתה פרעה כמש"כ "ויתם הכסף בשנה ההיא", וכאן בני ישראל הלכו לשאול כל אחד מהשכנים שלו כמו שנאמר בפסוק "ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה", ולא מבית פרעה ושריו, אם כן י"ל שהכסף הגדול היה אצל פרעה והשרים הגדולים ומכסף זה היתה ביזת הים.

מתוך הספר רשימות בפרשת השבוע לרב הופנר

הערות והארות על הכתוב כאן יתקבלו ברצון במייל שכתובתו haseforim@gmail.com